

De 250ste verjaardag van De welvaart van landen

Dit jaar viert het *De welvaart van landen* zijn 250ste verjaardag. In maart 1776 publiceerde Adam Smith zijn baanbrekende werk, de geboorteakte van het moderne marktdenken. De economische principes die Smith beschreef, droegen bij aan ongekende welvaarts groei in de afgelopen eeuwen. Maar ze riepen ook controverse op. Voorstanders prijzen het kapitalisme als motor van vooruitgang. De critici wijzen op ongelijkheid, ecologische uitputting en het systematisch afwentelen van kosten op de samenleving en de leefomgeving.

Het probleem van Smiths erfenis is echter niet het kapitalisme zelf, maar de amputatie van zijn morele fundament. Hoewel Smith in de eerste plaats moraalfilosoof was, wordt hij in het publieke debat vaak gereduceerd tot één zin over eigenbelang en een 'onzichtbare hand'. Zijn minder bekende maar voor Smith belangrijkere werk, *De theorie over morele gevoelens*, verdwijnt daarmee uit beeld.

Dat heeft het debat over nut en noodzaak van duurzaam beleggen versmald tot voornamelijk een economische discussie. Juist vermogenseigenaren zoals pensioenfondsen hebben hun pleidooi voor duurzaam beleggen de afgelopen jaren vooral economisch verdedigd, terwijl er een duidelijk moreel kompas ligt dat het handelen van pensioenfondsen legitimeert. Zonder dat fundament blijven beleggers zich verdedigen voor hun verantwoorde keuzes en blijft duurzaam beleggen in het beste geval instrumenteel, en in het slechtste geval marketing.

En precies daar biedt Smith een uitkomst. In *De theorie over morele gevoelens* introduceert Smith de 'onpartijdige toeschouwer': de denkbeeldige, innerlijke observator die ons dwingt afstand te nemen van onze directe belangen. Wat zou een redelijke, niet-betrokken buitenstaander van mijn handelen vinden? Die innerlijke rechter vermindert onze drift, corrigeert onze zelfzucht en herinnert ons aan wat gepast en rechtvaardig is, stelt Smith.

Dat is een belangrijk punt, want het haalt het beeld onderuit dat Smith een nietsontziend kapitalisme voorstond. Hij was geen prediker van ongeremd eigenbelang. Jazeker, eigenbelang is een kernbegrip in *De welvaart van landen*. Maar het functioneert alleen binnen grenzen: rechtvaardigheid, bescherming van de eigen eer, zelfbeheersing en morele zelfregulering. Je mag je eigen welzijn nastreven, schrijft Smith, maar nooit door anderen schade toe te brengen. Een principe dat later centraal is komen te staan in het liberale denken. Winst is legitiem, zolang zij de morele ondergrens respecteert. Wie Smith reduceert tot winst-maximalisatie leest hem selectief.

Juist nu is het moment om Smiths twee werken als één geheel te lezen: de economische visie van *De welvaart van landen* kan niet zonder het morele kompas uit *De theorie over morele gevoelens*. Daar zijn drie actuele redenen voor. Ten eerste omdat Europa voor een principiële uitdaging staat. De Europese Unie is in essentie een waardengemeenschap gebaseerd op de rechtsstaat, mensenrechten, een sociale markteconomie en duurzaamheid. In een wereld van geopolitieke rivaliteit is de verleiding groot om die waarden onderhandelbaar te maken ter bevordering van strategische autonomie of concurrentiekracht. Maar zoals Smith ons leert ondermijnt economische kracht zonder morele begrenzing uiteindelijk zijn legitimiteit ondermijnt.

Een tweede reden is dat de miskenning van *De theorie over morele gevoelens* tot op heden een fundamenteel argument ter ondersteuning van duurzaam beleggen door pensioenfondsen heeft weggeslagen. Kapitaalallocatie is nooit waarde vrij. Wie belegt namens honderdduizenden of miljoenen mensen maakt impliciet keuzes over wat maatschappelijk aanvaardbaar is. Dat stelt pensioenfondsen voor de uitdaging om een zo goed mogelijk rendement voor hun deelnemers te combineren met maatschappelijk aanvaardbare beleggingskeuzes.

De derde belangrijke reden is dat pensioenfondsen verplicht zijn om de voorkeuren van hun deelnemers in kaart te brengen en deze te betrekken bij het opstellen van beleid. Smiths 'onpartijdige toeschouwer' krijgt zo een concrete vorm in het peilen van deelnemersvoorkeuren. Wanneer deelnemers aangeven mensenrechten of klimaat zwaar te laten wegen, is dat een signaal dat niet terzijde kan worden geschoven. Dat verschaft een stevige legitimatie voor een duurzame koers. Op deze manier dichten pensioenfondsen het gat tussen mens en markt, niet uit idealisme maar uit verantwoordelijkheid.

Het jubileum van *De welvaart van landen* vraagt om een verdieping van de beweging naar verduurzaming die de laatste decennia is ingezet. Wie economie losmaakt van moraal, ondergraaft uiteindelijk het draagvlak van de markt zelf. Smith schreef met *De welvaart van landen* geen handleiding voor het ongeremd nastreven van winst. Als we zijn twee boeken uit elkaar trekken, houden we een karikatuur over. Lezen we ze samen, dan leren we onder welke voorwaarden winst maatschappelijk aanvaardbaar blijft.

Daan Spaargaren
Senior strateeg Verantwoord Beleggen
PME pensioenfondsen

